

VÝSLEDKY ZÁCHRANNÉHO VÝSKUMU V KLÁŠTORE POD ZNIEVOM

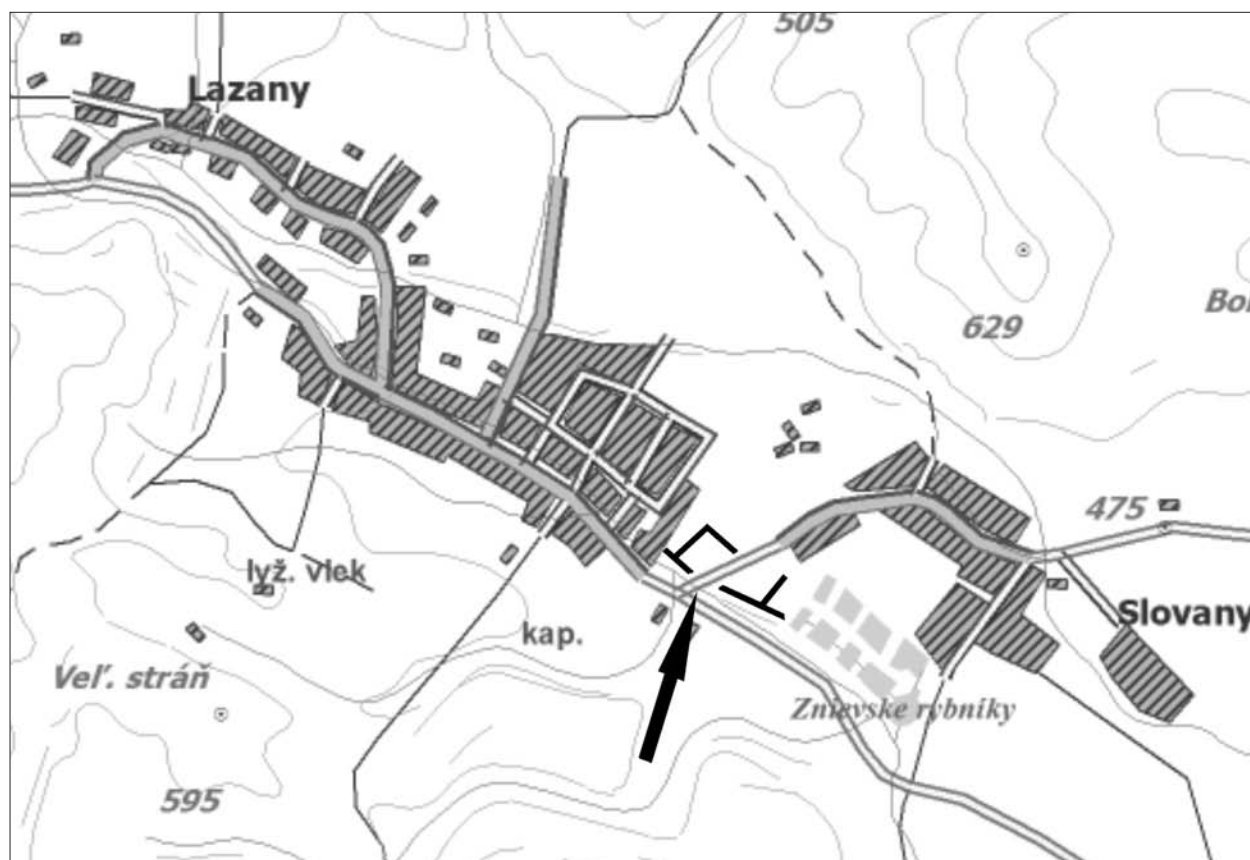
MILAN HORŇÁK – VERONIKA KRIŠTOFOVÁ – MARTIN KVIETOK

Keywords: Upper Turiec, Kláštor pod Znievom, 11th – 12th Century, Early Middle Ages, settlement, pottery.

Abstract: *The results of rescue excavation in Kláštor pod Znievom.* Content of the article is the processing of finds from rescue archaeological research in Kláštor pod Znievom (dist. Turčianske Teplice) – site Pri Rybníkoch. During the excavation was uncovered part of the settlement, dated on the basis of archaeological finds to 11th – 12th Century. Apart from settlement finds from Early Middle Ages was found one object dated to Late Bronze Age and Older Iron Age. This article contains mostly the evaluation of pottery finds, typology of features from Early Medieval settlement. In the end tried the authors to set the site into the context of settlement structure of Upper Turiec in prehistory and Early Middle Ages, as well as to assign it to the historical events from the turn of 11th and 12th Century.

1. Úvod a nálezová situácia

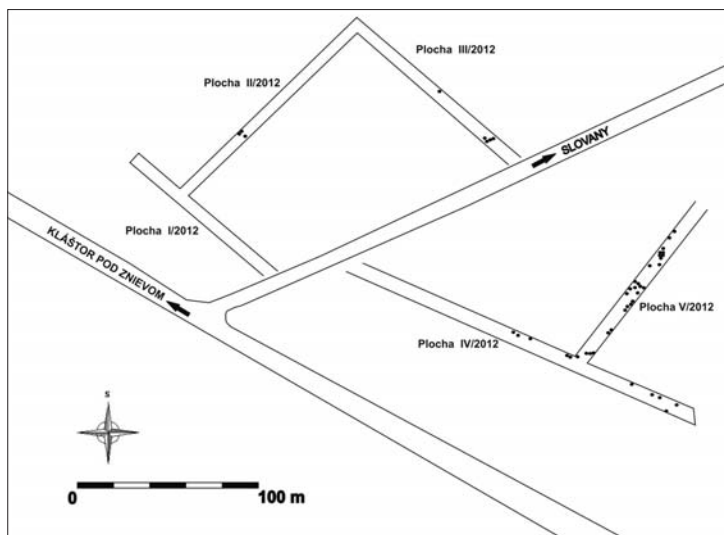
Predložený článok má za úlohu informovať odbornú verejnosť o výsledkoch záchranného archeologického výskumu, ktorý zrealizovala spoločnosť VIA MAGNA v roku 2012, počas budovania inžinierskych sietí a komunikácií pre IBV, v katastri obce Kláštor pod Znievom (okr. Martin) v polohe Pri Rybníkoch (obr. 1). Lokalita leží na juhovýchodnom okraji obce Kláštor pod Znievom, po oboch stranách cesty do obce Slovany, na ľavobrežnej terase Znievskeho potoka. Smerom na východ vybieha polygón do nepatrného ostrohu. Priemerná nadmorská výška lokality sa pohybuje medzi 475 – 485 m. n. m. Podložie lokality tvoria vrchnopleistocénne proluviálne sedimenty nízkych náplavových kužeľov. Kužele sú všeobecne tvorené hlavne piesčitou hlinou, v niektorých zónach s bohatým obsahom zahlinených štrkov a úlomkov hornín. Hliny o hrúbke do 1 - 2 m zväčša zaberajú povrchovú časť a sú často obohatené o resedimentované úlomky hornín a štrk. Báza kužeľov je tvorená zahlinenými pieskmi, štrkami a úlomkami hornín.

Obr. 1 Lokalizácia skúmaných plôch.

2. Popis sídliskových objektov a hnutelných nálezov

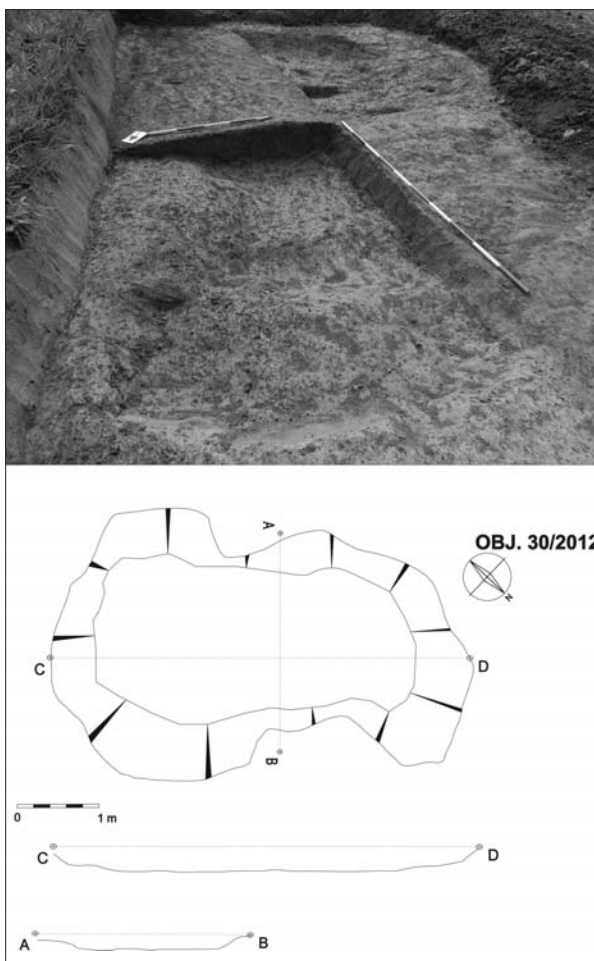
Vzhľadom na predpoklad prítomnosti sídliskových objektov, sme na začiatku výskumu pristúpili k skrývke ornice, v ploche komunikácii, za pomoci bagra s hladkou lyžicou. Jednotlivé vetvy komunikácie sme označili ako Plochy I/2012 – V/2012. Plochy I/2012 – III/2012 sa nachádzali severne od cesty do obce Slovaný a Plochy IV/2012 – V/2012 južne od tejto cesty. Počas skrývky bolo postupne identifikovaných 46 objektov, v ktorých bolo spolu rozoznaných 201 stratigrafických jednotiek (s. j.). Základnú stratigrafiu náleziska by sme mohli charakterizovať nasledovne. Na podlažie tvorené žltohnedým piesčitým ílom (s. j. 102) a v juhovýchodnej časti naplaveninami Znievského potoka (s. j. 112), nasadalo sivohnedé hlinité podorničie (s. j. 101), do ktorého boli archeologické objekty zapustené. Archeologické situácie sú prekryté ornice (s. j. 100). Väčšina objektov sa koncentrovala južne od cesty do Slovaný, v priestore vyústenia menšieho nevýrazného ostrohu. Najväčšia koncentrácia objektov sa nachádzala na Ploche V/2012, kde bolo postupne identifikovaných 28 objektov. 10 objektov bolo identifikovaných na Ploche IV/2012. 5 objektov bolo identifikovaných na Ploche III/2012. Na Ploche II/2013 boli zistené 3 objekty. Na Ploche I/2012 neboli zistené archeologické situácie avšak počas skrývky sme v jej východnej polovici zdokumentovali nivu a nivné sedimenty Znievského potoka (obr. 2).

Obr. 2 Rozmiestnenie identifikovaných sídliskových objektov

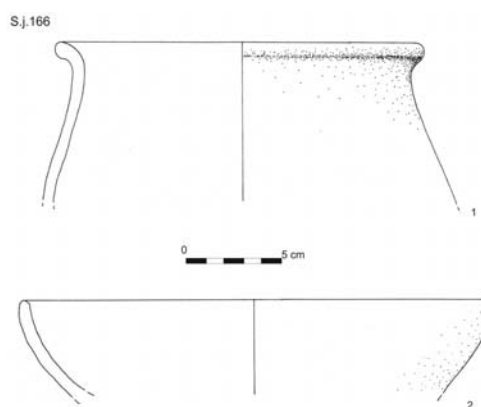
3.1. Prehistorické obdobie

Samostatný celok predstavuje obj.30/2012 (obr. 3). Objekt má nepravidelný tvar a je plytko zahĺbený (0,2-0,3 m) do podlažia. Dĺžka objektu je 4,5 m a max. šírka pri južnom okraji objektu je 3,2 m. Objekt je orientovaný v smere severozápad – juhovýchod. Objekt by sme mohli charakterizovať ako plytko zahĺbený útvar nepravidelného tvaru. Čo sa týka funkcie objektu, prikláňame sa k hypotéze, že ide skôr o stavbu hospodárskeho charakteru než o stavbu slúžiacu na bývanie. Z jej výplne bola získaná menšia kolekcia pravekej keramiky (6 ks). Okrem atypických črepov sme získali aj dva okrajové črepy. Prvým je črep z okraja vázy hnedej farby s von vyhnutý okrajom nasadeným na kónické hrdlo (tab. I: 1). Podobné exempláre nachádzame napr. na hradisku Kalamárka pri Detve datovaného rámcovo do stupňov HA - HB (Šalkovský 1994, 83; Šalkovský 2001, obr. 6: 3,5), Tento typ nádob sa zvykne radíť k plynulo profilovaným vázám najmladšej neskorobronzovo – včasnohalštatskej fázy popolnicových polí (Šalkovský 2001, 47). Druhým exemplárom je kónická miska s jednoduchým a nevýrazne dovnútra zatiahnutým okrajom a šikmo dovnútra zrezanou okrajovou lištou (tab. I: 2). Tento typ misiek sa používal v dlhšom období, a nie je určujúci ani geograficky, ani kultúrne. V prostredí Turca máme analógie z pohrebiska v Háji. Tu sú na základe sprievodných nálezov datované do stupňa Diviaky II (Hrubec/Kujovský 1994, 19). Podobné exempláre sa vyskytli aj v inventári hrobov v Zlatých Moravciach – Kňaziciach, v ktorých sa popri sebe objavujú prvky lužickej a podolskej kultúry, datovaných do záveru doby bronzovej (Kujovský 2005, 27

Obr. 3 Objekt 30/2012.

– 30). Podobné exempláre máme aj z pohrebiska v Partizánskom (*Veliačik 1983, 229, Taf: XXII: 11*) či hradiska Kalamárka datovaného rámcovo do stupňov HA-HB (*Šalkovský 1994, 83; Šalkovský 2009, 23, obr. 18: 12*). Materiál z objektu 30/2012 by sme mohli zaradiť iba rámcovo a to do strednej fázy lužického osídlenia Turca ktorý začal v stupni Diviaky II (HA₂). Oproti predchádzajúcemu obdobiu sa objavujú prvky výzdoby a profilácia nádob typické pre neskorú dobu bronzovú. Práve niekde na rozhraní stupňov Diviaky I (HA₁) a Diviaky II (HA₂) možno hľadať korene zmeny spoločnosti, ktoré viedli k rozmachu lužickej kultúry v neskej dobe bronzovej (*Hrubec/Kujovský 1994, 21-22*).

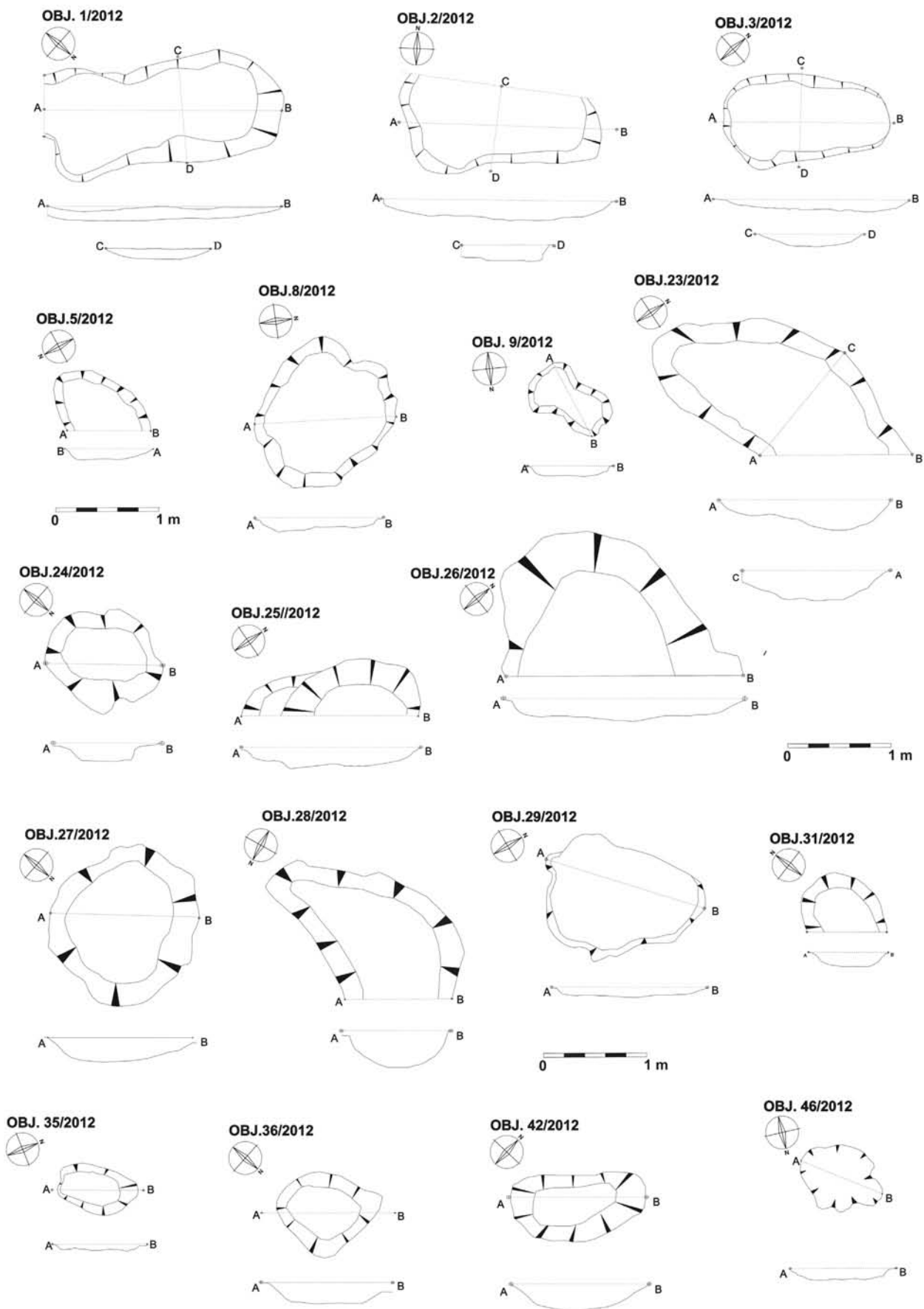
Tab. I Nálezy z obj. 30/2012.

3.2. Včasný stredovek

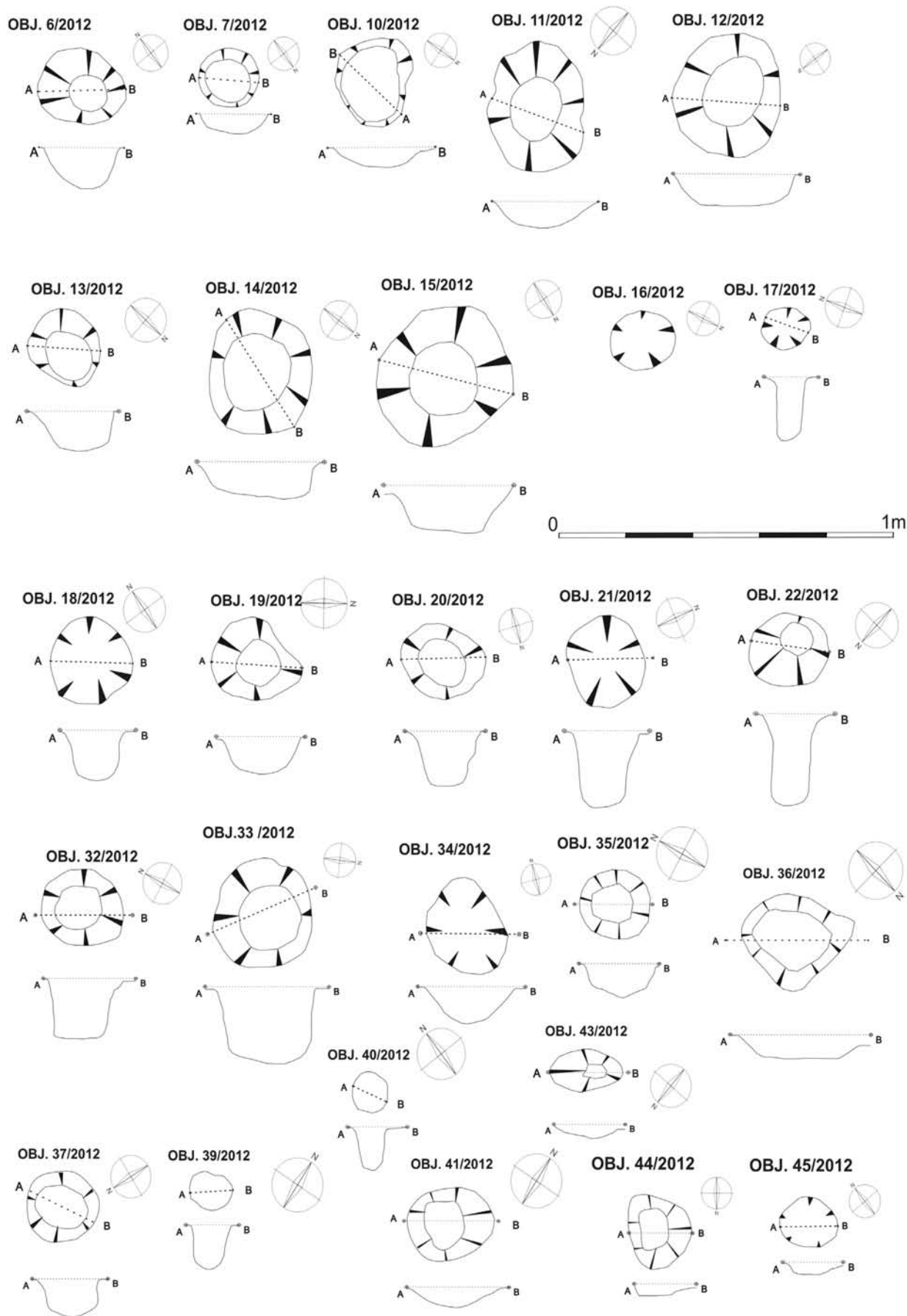
Všetky ostatné objekty a nálezy priradujeme včasnostredovekému sídlisku. Pokiaľ sa týka sídliskových objektov, ide z veľkej časti o kolové jamy (obr. 4), menšie sídliskové jamy nepravidelného pôdorysu či plytké lavórovite resp. kotlovite zahĺbené jamy (obr. 5). Do tohto obdobia môžeme zaradiť 488 ks hnutelných nálezov. 430 ks pochádza z výplní 11 objektov, 37 ks z podorničia (s. j. 102) a 21 ks nálezov, získaných zberom z vykopanej zeminy, bolo nestratifikovaných (obr. 6). Najviac nálezov poskytli výplne obj. 4/2012 (222 ks), obj. 25/2012 (76 ks), obj. 32/2012 (52 ks) a obj. 1/2012 (35 ks).

Zo skupiny bežných sídliskových a kolových jám sa vymyká objekt 4/2012 zistený v Ploche III/2012 (obr. 7). Objekt sa podarilo odkryť z väčšej časti. Maximálna šírka objektu je 3,2 m. Preskúmaná dĺžka je 3,7 m. Hĺbka do ktorej bol objekt zapustený do podlažia sa pohybuje medzi 0,4-0,5 m. Objekt obdĺžnikového pôdorysu je orientovaný v smere juhozápad - severovýchod. Popri severnej stene objektu sa tiahne stupňovitý výčnelok s maximálnou šírkou 0,6 m a výškou 0,2 m nad dnom objektu. Vo východnej časti objektu sa nachádza výstupok nepatrne vystupujúci z podlažia. Východné nárožie objektu bolo vyplnené deštrukciou hlinenej kupolovitej pece. Kupola pece bola tvorená hlinito - piesčitým do červena prepáleným materiálom. Estrich pece tvorila do červena prepálená hlina kombinovaná s nepočítanými hrubostennými črepami s prímiesou grafitu. Rozmerovo by objekt spadal pod typ včasnostredovekých obydlií tak ako ich definoval B. Dostál (*Dostál 1975, 39-51*). Ako obydliá definoval stavby s vykurovacím zariadením, ktoré majú dostatočný priestor na odpočinok pre jedného človeka alebo pre malú rodinu, t.j. spravidla viac ako 4 m². V ploche objektu ani v bezprostrednom okolí však neboli zistené stopy po koloch, ktoré by ukotvovali nadzemnú konštrukciu objektu resp. jeho strechu. Predpokladáme, že sa jednalo o objekt výrobného charakteru. Pyrotechnologické zariadenie, z ktorého pochádzala deštrukcia by sme na základe analógií zo Špačiniac, Hurbanova či Chľaby (*Habovštiak 1985, 100-103*) mohli interpretovať ako pec na pečenie chleba. Takéto pece boli objavené takmer v každej stredovekej dedine z 10-13. storočia ležiacej v nížinnom prostredí, kde sprašové podlažie tvorilo vhodné podmienky pre ich budovanie. Druhým objektom obsahujúcim deštrukciu pyrotechnologického zariadenia je obj. 25/2012 identifikovaný pri juhovýchodnom okraji Plochy V/2012. Ide o menšiu jamu ľadvinovitého tvaru s dĺžkou 1,5 m a orientovanou v smere severovýchod – juhozápad. Jej západná tretina je oproti ostatnej ploche stupňovite vyvýšená. Objekt dosahuje hĺbku 0,2-0,3 m.

Ak nerátame fragmenty výmazu pecí z obj. 4 a 25, tak medzi hnutelnými nálezmi zo včasnostredovekého sídliska dominuje keramika (obr. 8). Keramika je vyhotovená zo stredne zrnitého materiálu s prímiesou piesku, redukčne vypálená. Nádobu sú vyhotovené obtáčaním. Väčšinu fragmentov tvoria nezdobené črepy z tiel nádob. Z typologického hľadiska sú doložené výhradne hrncovité nádoby esovitej profilácie s výduťou v hornej tretine výšky nádoby. Okraje nádob sú jednoduché, von vyhnuté (tab. III: 1), resp. rímsovité (tab. III: 7). Rímsovité okraje nádob, často so značkami na dnách bývajú zaradované do 11. storočia (*Mácelová 2009, obr.27: 8-18, 81: 1-6, 82: 1-7, 83: 1-8, 96-97*). K mladším typom okrajov radíme okraj dohora vytiahnutý s vnútorným prežliabnutím (tab. II: 2). Tento typ okrajov už zrejme reprezentuje keramiku z 12. až z prvej pol. 13. storočia. Mohli by sme ho zaradiť do skupiny nádob s lievikovite nasadeným ústím alebo dohora vytiahnutým okrajom. Tieto sa nachádzajú v nálezoch na lokalitách, kde prežíva osídlenie z predchádzajúceho obdobia ďalej do 12.-13. storočia (*Šalkovský 2011, 55*). Ide napríklad o lokality ako Nová Baňa – Zámčisko (*Kliský 1976*), Hronský Beňadik (*Konečná/Trgina 1990*) či Zvolen – Areál TU (*Balaša 1963*). Podobne profilované exempláre nachádzame ešte v období 13. – 14. storočia (*Samuel 2000, 208*). Fragment z Kláštora pod Znievom stojí zrejme na začiatku vývoja, ktorý smeroval k okrajom dohora vytiahnutým s vnútorným prežliabnutím charakteristickým pre materiálnu kultúru miest vrcholného stredoveku. Len malá skupina črepov bola zdobená. Keramika je zdobená hlavne horizontálnymi rytými líniami (tab. II: 3, 5, 7, 9; tab. III: 4, 8) alebo jednoduchou vlnovkou (tab. II: 1; tab. III: 2, 7) na pleciach, vydutí a pod výduťou nádoby. Tento typ výzdoby nastupuje predovšetkým v období po druhej pol. 9. – 1. pol. 10. storočia pričom v po-

Obr. 4 Pódorysy a profily sídliskových jám z včasnostredovekého sídliska.

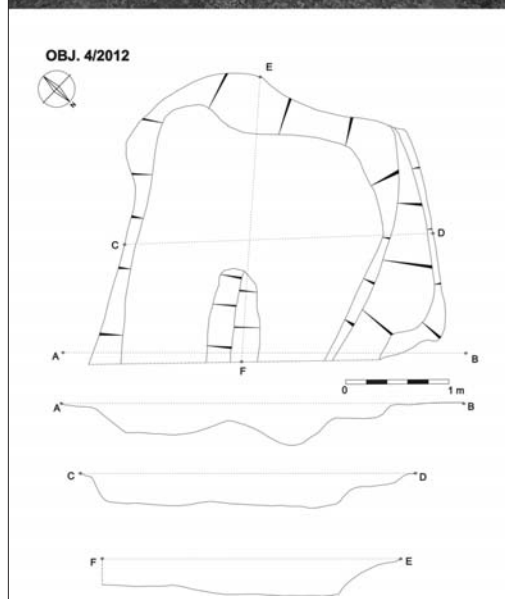

Obr. 5 Pôdorysy a profily kolových jám z časnostredovekého sídliska.

SJ	OBJ.	Hnuteľné nálezy							
		Keramika	Mazanica	Zv.kosti	Uháky	Kameň	Troska	Spolu	%
102	Podorničie	36					1	37	7
104	OBJ. 1/2012	20	2	13				35	7
106	OBJ. 2/2012	11	7					18	4
108	OBJ. 3/2012	9						9	1
110	OBJ. 4/2012	1	24					25	6
113	OBJ. 4/2012	13	9	4		1		27	6
114	OBJ. 4/2012	62	58	25	2	1	1	149	30
122	OBJ. 8/2012	3						3	0,5
156	OBJ. 25/2012	2	69		5			76	15
158	OBJ. 26/2012	11	4	2				17	3
160	OBJ. 27/2012	1						1	0,4
162	OBJ. 28/2012	1						1	0,4
164	OBJ. 29/2012	1						1	0,4
166	OBJ. 30/2012	6						6	1
170	OBJ. 32/2012	8	44					52	11
182	OBJ. 38/2012	1						1	0,3
198	OBJ. 4/2012	7	8					15	3
Zber		14	7					21	4
SPOLU		207	232	44	7	2	2	494 ks	100
%		42	47	9	1	0,5	0,5	100	

Obr. 6 Prehľad hnuteľných nálezov z jednotlivých objektov.

nie jednoduchých vrypov do vetvičkovitého ornamentu je ojedinelé. Podobný štýl sa vyskytol na keramike z 11.-12. storočia nájdenej na Mostnej ul. v Nitre (*Samuel 2004*, 309). V staršom období sú takto umiestnené vpichy vyhotovené viachrotým nástrojom (*Šalkovský 2011*, obr.21: 4, 11). Staršie tradície vo výzdobe keramiky reprezentuje hrebeňovaná vlnovka (tab. III: 3, 6). V jednom prípade máme doloženú kombináciu hrebeňovanej vlnovky a vetvičkového ornamentu tvoreného vrypami (tab. II: 4). Kombinácia hrebeňovanej vlnovky a vrypov sa objavuje predovšetkým v mladšej fáze veľkomoravského obdobia a v staršej fáze povelkomoravského obdobia. (*Šalkovský 2011*, obr. 23: 6, 8, 9, 11). V jednom prípade máme doloženú kombináciu jednoduchých rytých línií s vrypami

Obr. 7 Objekt 4/2012.

v tvare slzy na podhrdlí (tab. II: 10). Fragmenty rovnako zdobenej nádoby boli získané z lokality Hronský Beňadik – Skala (*Šalkovský 2011*, obr.28: 4). Lokalita je datovaná do obdobia od prelomu 9. – 10. storočia do obdobia 11. storočia (*Habovštiak/Holčík 1975*, 1976, 1979; *Šalkovský 2011*, 110).

Na jednom dne vyhotovenom nalepovaním máme doloženú plastickú značku nejasného tvaru umiestnenú v kruhu (tab. III: 5). Značky na dnách nádob sú prejavom mladších fáz včasnostredovekého obdobia. V rôznej variabilite prežívajú prakticky až do 15. storočia. Zánik značiek súvisí s nástupom rýchlo rotujúceho hrnčiarkeho kruhu, z ktorého sa nádoby museli zrezávať. Základným motívom bol kruh kríž a štvorec obmieňané v rôznych kombináciách (*Šalkovský 2011*, 60). Plastická značka v tvare kríža v kruhu, ktorá sa našla na sídlisku v Sliači – Horných zemiach sa radí do záverečnej fázy sídliska (*Mácelová 1990*, tab. IV: 4). Vysoká koncentrácia značiek pochádza z mladšieho horizontu na hradiisku Priekopa vo Zvolene – Môtovej datovaného do 11. storočia (*Mácelová 1998*; *Šalkovský 2011*, 60). Značky na dnách nádob pochádzajú aj zo sídliska vo Zvolene – Pod Dubom datovaného do 12. storočia (*Šalkovský 2011*, 60). V Hornom Turci máme doloženú značku zrejme v podobe kruhu v štvorci na jednom exemplári z Ivančinej (*Odler 2008*, obr. 139, 140). Tu je sídlisko datované do prelomu 8. a 9. storočia (*Odler 2008*, 76) resp. do druhej polovice 9. storočia (*Moravčík 1978*, 97; *Šalkovský 2011*, 53). Okrem zdobených nádob máme z obj.4. menšiu kolekciu hrubostenných zásobnicových nádob vyhotovených z nekvalitného piesčitého materiálu s nepatrnou prímесou grafitu. Tieto boli sekundárne prepálené a zrejme slúžili ako výstelka estrichu pece. Keramika s prímесou grafitu je spojená už s mladším obdobím. Nálezy grafitovej keramiky sa vyskytli napr. v sídliskovom objekte

veľkomoravskom období táto výzdoba prevažuje a pretrváva až do obdobia vrcholného stredoveku. Niekoľko exemplárov je zdobených v podobe vrypov v tvare slzy, vyhotovených jednohrotým nástrojom a umiestnených do formy vetvičkového ornamentu na podhrdlí nádoby (tab. II: 2, 4, 6). Výzdoba v podobe jednohrotých vrypov sa v horskom prostredí stredného Slovenska objavuje už v mladšej fáze veľkomoravského obdobia resp. v staršej fáze povelkomoravského vývoja (*Šalkovský 2011*, obr.23: 1, 8, 9, 11). Avšak umiestne-

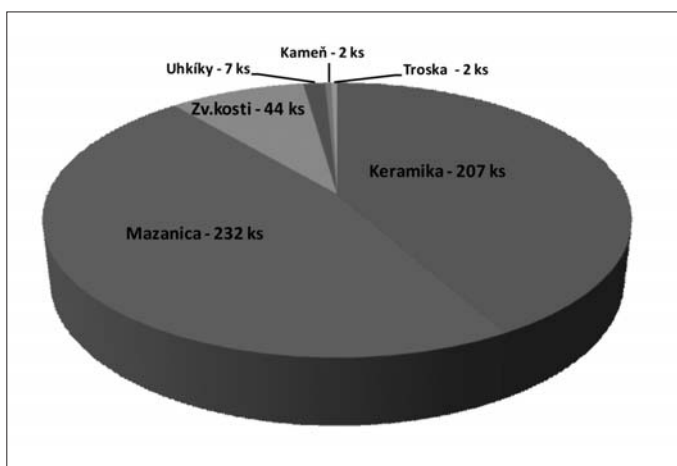
Zvolen – Pod Dubom datovanom do 12. storočia (Mácelová 2009, obr. 78: 6, 8).

S prihliadnutím na celkový charakter keramiky datujeme nami preskúmané sídlisko do obdobia 11.-12. storočia. Sídlisko by tak reprezentovalo obdobie začleňovania Turca do Uhorského kráľovstva.

4. Záver

Aj napriek obmedzenej ploche priniesol výskum v Kláštore pod Znievom významné výsledky pre archeologické bádanie v Turci. Výskum doložil osídlenie z dvoch časových úsekov. V rámci preskúmanej plochy bol ojedinelým nálezovým celkom obj. 30/2012. Na základe nálezov ho datujeme do strednej fázy lužického osídlenia Turca (HA2 – HB). Objekt bol zrejme súčasťou menšieho nížinného sídliska. Vzhľadom na skutočnosť, že sa nachádzal na východnom okraji preskúmanej plochy, predpokladáme, že ďalšie praveké nálezy je možné očakávať v bezprostrednej blízkosti východne a juhovýchodne od nami skúmaných plôch. Z blízkeho okolia evidujeme niekoľko významných nálezov datovaných do rovnakého obdobia. V intraviláne Kláštora pod Znievom na priestorovo bližšie nešpecifikovanom mieste boli nájdené črepy lužickej kultúry indikujúce prítomnosť sídliska (Beňko 1996, 18). Z Kláštora pod Znievom pochádza aj depot bronzových predmetov obsahujúci okrem iného kopiju, sekerky, kosák a tri bronzové uchá nádob (Novotná 1970, 100). Z mladšej bronzovej doby pochádza žiarové pohrebisko v Jazernici (Petrovský-Šichman 1958, 12; Veličik 1983, 180). Ďalší depot 38 bronzových ihlíc bol nájdený v Dvorci (Novotná 1970, 94). V neskoršej dobe bronzovej bola osídlená aj jaskyňa na Sokolskej skale nad jarkom Sokol, neďaleko Šiancov v katastri obce Slovenské Pravno. (Petrovský-Šichman 1961, 151, 152). Vo Veľkom Čepčine sa našli dve mladobronzové alebo neskorobronzové sekery s tulačkou a dláto (Eisner 1933, 107, 111; Novotná 1970, 122). Keramika zo staršej doby železnej sa našla v miestnej časti Malého Čepčína, v Diakovej na polohe Hřby (Petrovský-Šichman 1965, 86) a pripája sa k nim halštatská keramika z Ivančinej - Kratín (Petrovský-Šichman 1965, 86).

Z archeologického a historického hľadiska je významným objav časti včasnostredovekého sídliska. Už toponymum susednej obce Slovany napovedá tomu, že táto oblasť nesie v sebe veľmi starú sídelnú tradíciu. Stredovekými dejinami regiónu sa ako prvý zaoberal už Matej Bel (1684-1749). Opis Turčianskej stolice obsahuje druhá časť jeho diela *Notitia Hungariae novae historico-geographica*. Pri Slovenskom Pravne uvádza Bel pahorok Belehrad, kde mal byť hrad alebo kláštor, s protihľým pahorkom spojený kamenným mostom (Odler 2008, 16). Jedným z najznámejších a zároveň najvzácnejších nálezov z priestoru Turca je inventár z hrobu veľmoža z Blatnice, ktorý bol zničený niekedy v druhej polovici 19. storočia (Benda 1963). V 60. rokoch 19. stor. sa historik Pavol Križko zaoberal vo svojom článku „horním vidiekom“ Turca. Opísal najmä hrádok na Šiancoch pri Slovenskom Pravne a ako prvý doložil jeho súčasné pomenovanie (Križko 1867, 42; Polla 1996, 107-108). V roku 1872 riaditeľ učiteľského ústavu V. Gróo preskúmal veľkú mohyly v polohe Homólka blízko Malého Čepčína. Popis Gróových nálezov z mohyly pri Malom Čepčine zachoval E. Lehocký (Lehoczky 1874; Polla 1996, 190-195) Gróov vkop zdokumentoval neskôr V. Budaváry ako zásah nepravidelného tvaru priamo do stredu mohyly (Budaváry 1936). Od začiatku päťdesiatych rokov podrobil severozápadné Slovensko intenzívnej prospekcii A. Petrovský-Šichman, najprv ako pracovník AÚ SAV a od roku 1957 ako archeológ Krajského múzea v Žiline. Rozsiahlejšie výskumy prebiehali v Hornom Turci v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch v Slovenskom Pravne (Petrovský-Šichman 1964a; 1964b, Šalkovský 1977; 1989). a Ivančinej – Kratinách (Moravčík 1978, 96-98). Jednou z najvýznamnejších akcií bol výskum opevnenej lokality Vyšehrad v katastri obce Jasenovo v rokoch 1970-1978 (Remiášová 1975, 91, 92; 1976, 189, 190; 1978, 205, 206; 1980, 231-233). V deväťdesiatych rokoch bol Turiec zahrnutý do územia skúmaného prostredníctvom leteckej archeológie. Neďaleko Slovenského Pravna, v polohe Kratiny, bolo zistených niekoľko mohylovitých útvarov (Hanzelyová/Kuzma/Rajtár 1997, 79). Na začiatku nového tisícročia zhrnul poznatky o pravekom a včasnostredovekom osídlení Turca M. Ruttkay (Ruttkay 2000). V roku 2005 prebehol záchranný archeologický výskum priamo v intraviláne Kláštora pod Znievom. uskutočnilo Výskum prebehol na pomerne úzkom páse terénu medzi objektom kláštora a potokom Vrca (Roth 2007, 161) Výsledky staršieho výskumu v Ivančinej, na pozadí vývoja osídlenia širšieho okolia severozápadného Slovenska spracoval M. Odler (Odler 2008). Doterajšie bádanie zamerané na obdobie včasného stredoveku v priestore Turca naposledy vyčerpávajúco zhrnul vo svojej súbornej práci P. Šalkovský (Šalkovský 2011). V Turci sú v súčasnosti evidované tri desiatky lokalít zo včasného stredoveku tvoriace zrejme jednu väčšiu organizačno-teritoriálnu jednotku, ktorá bola pravdepodobne rozdelená na dva menšie podcelky a to Dolný a Horný Turiec (Šalkovský 2011,

Obr. 8 Graf zobrazujúci kvantitatívne zastúpenie jednotlivých typov nálezov.

Zber

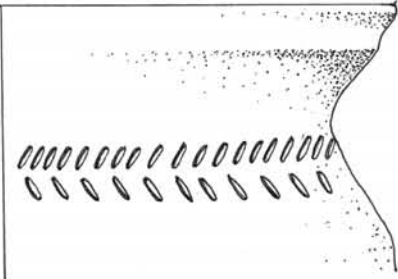

0 5 cm

S.j.102

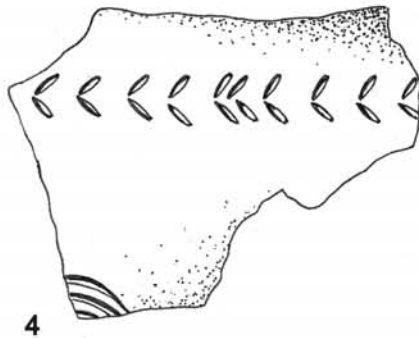

2

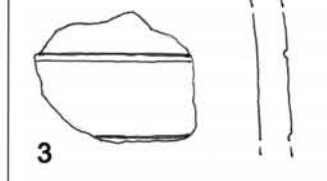

0 5 cm

S.j.106

4

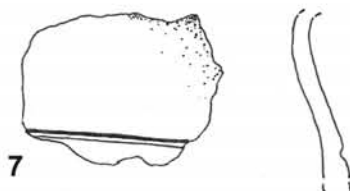
3

5

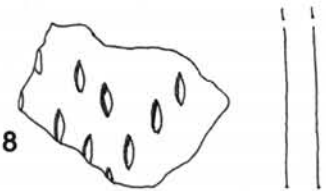
6

7

0 5 cm

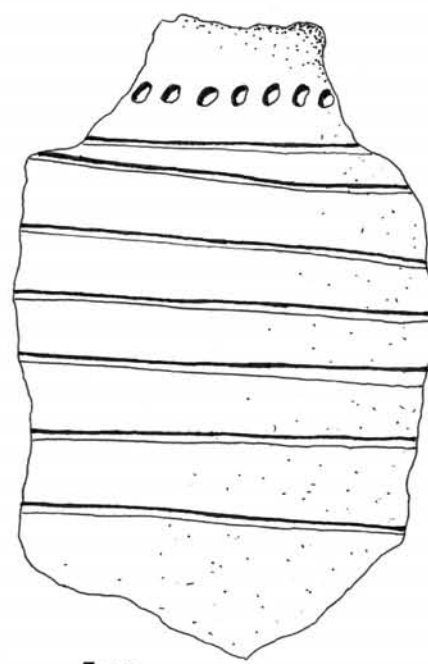
S.j.108

8

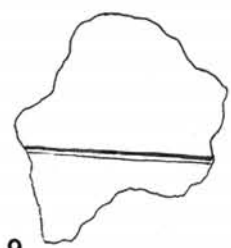
0 5 cm

S.j.114

10

0 5 cm

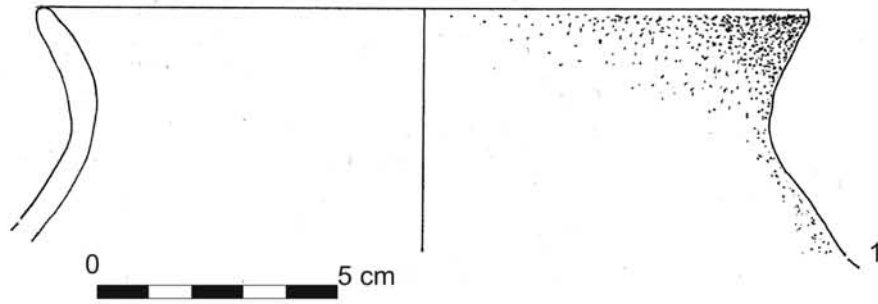

9

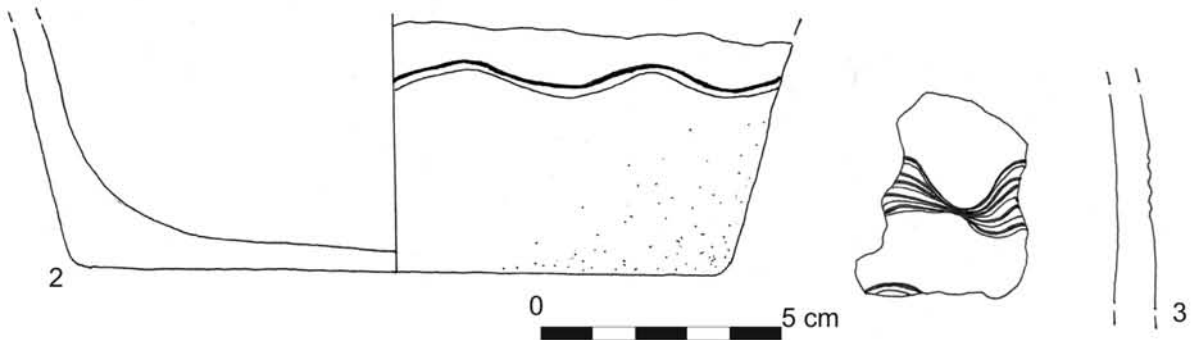

Tab. II Výber nálezov včasnostredovekej keramiky.

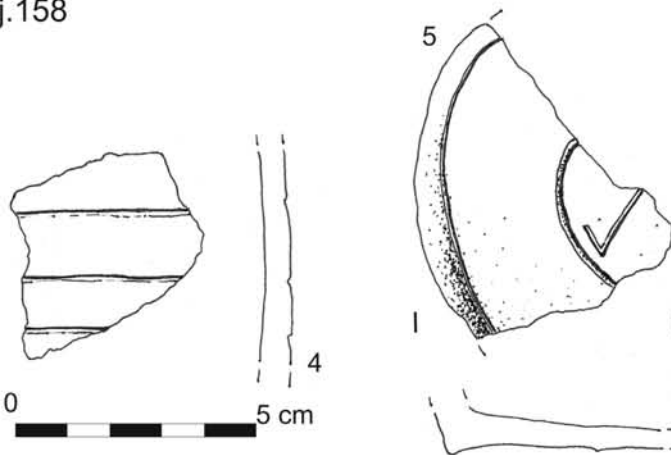
S.j.114

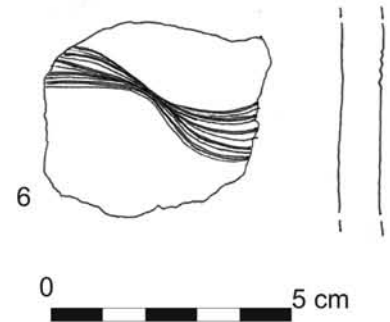
S.j.156

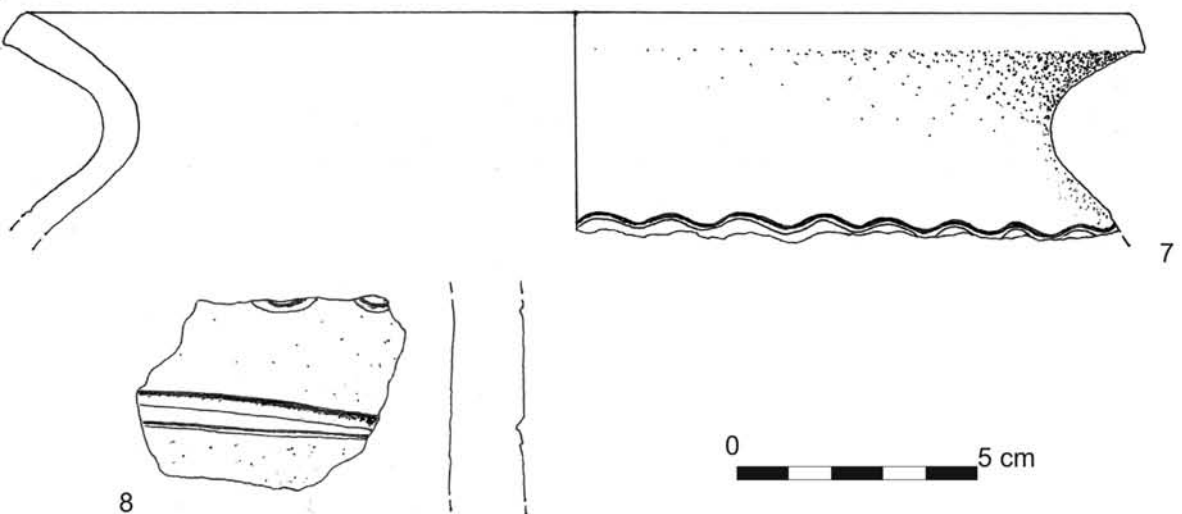
S.j.158

S.j.164

S.j.170

Tab. III Výber nálezov včasnostredovekej keramiky

92, 93). Nami skúmanú lokalitu by sme mohli zaradiť do skupiny lokalít mezoregiónu Horného Turca (Blatnica, Jazernica, Malý Čepčín, Háj, Ivančina, Slovenské Pravno, Jasenov-Vyšehrad). Ak by sme prijali toto zaradenie tak lokalita Kláštor pod Znievom tvorí dnes najsevernejšiu známu lokalitu z obdobia včasného stredoveku v Hornom Turci. Z hľadiska umiestnenia sa jedná o nížinné sídlisko na potočnej terase. Južnejšie máme podobne situované lokality doložené v Ivančinej (*Moravčík 1978, 96-98; Odler 2008; Šalkovský 2011, 111*), Jazernici (*Petrovský-Šichman 1964b, 81; Šalkovský 2011, 112*) a Slovenskom Pravne v polohe Prónayovské – Pod Krížom (*Petrovský-Šichman 1964a; 1964b, 82; Šalkovský 2011, 119*). Lokality sú na základe nálezov datované do 9. – 10. storočia. Sieť nížinných lokalít je doplnená výšinnými resp. opevnenými lokalitami v Blatnici (*Ruttkay 1992, 54*), Háji (*Rejholcová 1971, 104*), Slovenskom Pravne – Šiancoch (*Petrovský-Šichman 1964a; 1964b, 82*) či Jasenove-Vyšehrade (*Remiášová 1975, 91, 92; 1976, 189, 190; 1978, 205, 206; 1980, 231-233*). V prípade Šianci by sme mohli uvažovať o sídle miestnej nobility, ktorej hospodárske zázemie tvorili spomenuté nížinné osady. Mikroregionálna štruktúra bola doplnená o pohrebne areály s mohylovými hrobmi. Takýto areál môžeme hľadať v priestore Malého Čepčína. O podobnej mikroregionálnej štruktúre by sme mohli uvažovať aj v priestore Hája, Blatnice, ale aj Kláštor pod Znievom. V priestore znievského Starého hradu sa totiž nachádzalo v 11.-12. storočí výšinné sídlisko (*Ruttkay 2000, 49; Plaček/Bóna 2007, 333*). K nemu by potom mohlo prislúchať nami skúmané nížinné sídlisko agrárneho charakteru v polohe Pri rybníkoch. Osobitné postavenie v celej sídliskovej štruktúre Horného Turca malo vo včasnom stredoveku hradisko Vyšehrad. To bolo vo veľkomoravskom období strediskom regiónu hornej Nitry a Turca. V 10. storočí zaberá túto oblasť rodina Diviackovcov, ktorá rozširuje svoje majetky z údolia hornej Nitry do Turčianskej kotliny (*Beňko 1996, 39; Ruttkay 2000, 53*). Koncom 11. storočia, za vlády Ladislava I., sa sledované územie pravdepodobne dostáva pod priamu kontrolu uhorských panovníkov. S týmto procesom môžeme spájať napr. zánik staršej drevozemnej zástavby na Šiancoch v Slovenskom Pravne (*Beňko 1996, 39*). Do tohto obdobia spadá aj prvá hodnoverná písomná správa o území Turca. V roku 1113 kráľ Koloman potvrdil Godofredovi, opátovi benediktínskeho kláštora sv. Hypolita na Zobore pri Nitre, držbu všetkých majetkov opátstva. Stalo sa tak na žiadosť opáta, ktorý preto, že sa poddaní kláštora v časoch vpádu moravského údelného kniežaťa Ota v roku 1109 vyhlásili za slobodných a odmietali záväzky voči opátstvu, chcel písomné potvrdenie ich povinnosti a držby majetkov. Medzi majetkami zoborského opátstva sa vtedy spomína aj dedina „svätého Hypolita v Turci“. Táto susedí s majetkami dedín Veščany, Pravno a potokom Polerieka (*Beňko 1996, 37*). Do majetku benediktínov sa dostáva niekedy na konci 11. resp. na začiatku 12. storočia (*Beňko 1996, 40*). K presnejšej lokalizácii dediny sv. Hypolita nám slúži listina z roku 1251, ktorou Belo IV. obdarúva znievských premonštrátov. V listine sa hovorí o „mieste pod hradom Turiec“. Je preto viac než isté že sa jedná o neskoršie Podhradie a dnešný Kláštor pod Znievom. So spomínanou dedinou sv. Hypolita by sme teda mohli spájať aj nami preskúmané stredoveké osídlenie.

LITERATÚRA

- Balaša 1963* – G. Balaša: Novšie archeologické náleziská a nálezy v južnej časti stredného Slovenska. Štud. Zvesti AÚ SAV 11, 1963, 79 – 128.
- Benda 1963* – Benda, K.: Karolínska složka blatnického nálezu. Slov. Arch. 11, 1963, 199-222.
- Beňko 1996* – J. Beňko: Starý Turiec. Martin 1996
- Dostál 1975* – B. Dostál: Břeclav – Pohansko IV. Velkomoravský velmožský dvorec. Opera Univ. Purkynianae Brunensis Fac. Phil. 208. Brno 1975.
- Budaváry 1936* – V. Budaváry: Zpráva o výskume „Homôlky“ v Malom Čepčine (okr. Turčiansky Sv. Martin) r. 1936. Sbor. MSS 30, 1936, 94-100.
- Eisner 1933* – J. Eisner: Slovensko v pravěku. Bratislava 1933.
- Habovštiak 1985* – A. Habovštiak: Stredoveká dedina na Slovensku. Bratislava 1985.
- Habovštiak/Holčík 1975* – A. Habovštiak/Š. Holčík: Hronský Beňadik – včasnostredoveké hradisko a bývalý stredoveký kláštor. Nitra 1975.
- Habovštiak/Holčík 1976* – A. Habovštiak/Š. Holčík: Archeologické výskumy v Hronskom Beňadiku. AVANS v roku 1975. Nitra 1976, 88-94.
- Habovštiak/Holčík 1979* – A. Habovštiak/Š. Holčík: Povelkomoravské hradisko na Beňadickej skale. In: Zbor. SNM 73, História 19, 1979, 73-93.
- Hanzelyová/Kuzma/Rajtár 1997* – E. Hanzelyová/I. Kuzma/J. Rajtár: Pokračovanie leteckej prospekcie na juhozápadnom Slovensku. AVANS v roku 1995, Nitra 1997, 77-82.
- Hrubec/Kujovský 1994* – I. Hrubec/R. Kujovský: Pohrebisko lužickej kultúry v Háji. Slov. Arch. 42, 1994, 5-36.
- Kliský 1976* – M. Kliský: Výšinné slovanské sídlisko na Zámčisku pri Novej Bani. Slov. Arch. 24, 1976, 453-461.
- Konečná/Trgina 1990* – M. Konečná/G. Trgina: Prieskum v okrese Žiar nad Hronom. AVANS v roku 1988, Nitra 1990, 99-100.
- Križko 1867* – P. Križko: Historické pamätnosti v Turci, Letopis MS 3/4, zv. II, 1867, 39-43.

- Kujovský 2005* – R. Kujovský: Keramika v hrobech – informácia o vzťahoch kultúr v mladšej a neskorej dobe bronzovej na Slovensku. Štud. Zvesti AÚ SAV 38, 2005, 25-35.
- Lehoczky 1893* – T. Lehoczky: Turóczmegyei emlékekröl, Arch. Ért. 13, 1893, 345-346.
- Mácelova 1990* – M. Mácelová: Slovanské sídliská v Sliachi, okres Zvolen. Stred. Slovensko 9. Banská Bystrica 1990, 320-344.
- Mácelová 1998* – M. Mácelová: Der Burgwall Priekopa in Zvolen und die frühmittelalterliche Besiedlung des Zvolener Beckens. In: J. Hennig/A.T. Ruttkay (ed.): Frühmittelalterlicher Burgenbau in Mittel- und Osteuropa. Bonn 1998, 399-404.
- Mácelová 2009* – M. Mácelová: Slovanské osídlenie Zvolenskej kotliny. Dizertačná práca. Nitra 2009.
- Moravčík 1978* – J. Moravčík: Ivančiná, okr. Martin. In: B. Chropovský (ed.): Významné slovanské náleziská na Slovensku. Bratislava 1978, 96-98.
- Novotná 1970* – M. Novotná: Die Bronzhortfunde in der Slowakei – Spätbronzezeit. Bratislava 1970.
- Odler 2008* – M. Odler: Příspěvek k ranně středověkému osídlení severozápadního Slovenska. Bakal. Práce. Praha 2008.
- Petrovský-Šichman 1958* – Petrovský-Šichman, A. 1958: Žilinský kraj v praveku. Vlast. Sbor. Žilin. Kraja 1, 5-32.
- Petrovský-Šichman 1961* – A. Petrovský-Šichman: Archeologický výskum Považia 1959 – 1960, Vlast. Zbor. Považia 4, 1961, 146-155.
- Petrovský-Šichman 1964a* – A. Petrovský-Šichman: Predhistorické a včasnostredoveké osídlenie Slovenského Pravna. In: M. Chorváth, (vyd.): Slovenské Pravno a okolie. Banská Bystrica 1964, 27-56.
- Petrovský-Šichman 1964b* – A. Petrovský-Šichman: Slovanské lokality v Žilinskej kotline, Štud. zvesti AÚ SAV 14, 1964, 175-186.
- Petrovský-Šichman 1965* – A. Petrovský-Šichman: Severozápadné Slovensko v dobe laténskej a rímskej. Vlast. Zbor. Považia 7, 1965, 53-129.
- Plaček/Bóna 2007* – M. Plaček/M. Bóna: Encyklopédia slovenských hradov. Bratislava 2007.
- Polla 1996* – B. Polla: Archeológia na Slovensku v minulosti. Martin 1996.
- Rejholcová 1971* – M. Rejholcová: Slovanské osídlenie Stredoslovenského kraja. Slov. Arch. 19, 1971, 95-133.
- Remiášová 1975* – M. Remiášová: Archeologický výskum na hradisku Vyšehrad. AVANS v roku 1974. Nitra 1975, 91 - 92.
- Remiášová 1976* – M. Remiášová: Archeologický výskum na hradisku Vyšehrad v roku 1975. AVANS v roku 1975. Nitra 1976, 189-190.
- Remiášová 1978* – M. Remiášová: Pokračovanie archeologického výskumu na hradisku Vyšehrad. AVANS v roku 1976. Nitra 1978, 205-206.
- Remiášová 1980* – M. Remiášová: Pokračovanie archeologického výskumu na hradisku Vyšehrad. AVANS v roku 1978. Nitra 1980, 231-233.
- Roth 2007* – P. Roth: Sledovanie stavebnej činnosti v okresoch severného Slovenska. AVANS v roku 2005. Nitra 2007, 160.
- Ruttkay 1992* – M. Ruttkay: Okres Martin: In: D. Bialeková: Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až z 13. storočia. 2. zv. Stredoslovenský kraj. Nitra 1992, 53-69.
- Ruttkay 2000* – M. Ruttkay: Martin a okolie v praveku, vo včasnej dejinnej dobe a na začiatku stredoveku. In: J. Mlynarčík (ed.), Martin: Z dejín mesta. Martin 2000, 28-50.
- Samuel 2000* – M. Samuel: Stredoveké nálezy z Českého Brezova. AVANS v roku 1999. Nitra 2000, 105-106, 208.
- Samuel 2004* – M. Samuel: Záchraný výskum na Mostnej ul. V Nitre. AVANS v roku 2003. Nitra 2004, 163-164, 309.
- Šalkovský 1977* - Šalkovský, P. 1977: Sídlisko z doby rímskej v Slovenskom Pravne, AVANS v roku 1976. Nitra 1977, 261-262.
- Šalkovský 1994* - Šalkovský, P.: Komunikačno-obchodná stanica z doby rímskej v Slovenskom Pravne (?). Slov. Arch. 37-2, 1989, 419-26.
- Šalkovský 1994* – P. Šalkovský: Hradisko v Detve. Nitra 1994.
- Šalkovský 2001* – P. Šalkovský: Výšinné hradisko v Detve – osídlenie v mladšej a neskorej dobe bronzovej. Slov. Arch. 49, 2001, 39-58.
- Šalkovský 2009* – P. Šalkovský: Detva. Praveké a včasnohistorické hradisko k dávnyim dejinám Slovenska. Nitra 2009.
- Šalkovský 2011* – P. Šalkovský: Stredné Slovensko vo včasnom stredoveku. Nitra 2011.
- Šmilauer 1932* – V. Šmilauer: Vodopis starého Slovenska. Bratislava 1932.
- Veliačik 1983* – L. Veliačik: Die Lausitzer Kultur. Nitra 1983.

THE RESULT OF RESCUE EXCAVATION IN KLÁŠTOR POD ZNIEVOM

MILAN HORŇÁK – VERONIKA KRIŠTOFOVÁ – MARTIN KVIETOK

Submitted article wants to inform the professional public about the results of rescue archaeological research in Kláštor pod Znievom (distr. Turčianske Teplice) – site Pri rybníkoch. Examined site lies on the south-east border of village Kláštor pod Znievom, on both sides of the road leading to village Slovany, on the left-side terrace of Znievsky creek. Considering the assumption of presence of settlement features we acceded to the removal of the tillage, in the scope of future roads, with help of excavator with smooth bucket. During the tillage removal, 46 features were identified, in which were identified 201 stratigraphic units. Basic stratigraphy can be described as follows. The bedrock made of yellowish-brown sandy clay (s.u. 102) and in the SE area made of alluvium of the Znievsky creek (s.u. 112) was superimposed by grey-brown subsoil (s.u. 101). Archaeological situations are covered by tillage (s.u. 100). Majority of features was concentrated south of the road to village Slovany, where ended up an insignificant spur.

Individual unit is feature 30/2012. This feature can be characterized as shallow sunken-floor house of irregular shape. From the infill came small collection of prehistoric pottery. Finds from feature 30/2012 can be dated only in general terms to later phase of Lusatian culture settlement in Turiec, which started in stage Diviaky II (HA2).

Other features and finds can be allocated to the Early Medieval phase of the settlement. They are mostly postholes, smaller irregular settlement pits or shallow cauldron-shaped sunken pits. To this group does not belong feature 4/2012. Eastern corner of this object was filled with destruction of clay cupola-shaped oven for baking bread. To the Early Medieval period we can include 488 finds. 430 of them come from infill of the features. Without counting wattle-and-daub, the pottery is dominant type of finds. Typologically we have exclusively pot-shaped vessels with sigmoid profiling and with bulge in the upper third of the vessel. Rims are simple directed outwards, ledge-shaped and directed upwards with inner grooving. Only small part of pottery is decorated. It is decorated mostly with horizontal incised lines or simple wavy line on the shoulders, bulge or under the bulge. Few specimens are decorated with tear-shaped streaks made with one-tipped instrument and set in a form of twig ornament under the neck of the vessel. Older traditions are represented by wavy line made with comb. In one case we have combination of combed wavy line and streaked twig-shaped ornament. On one bottom was found plastic mark of unclear shape placed in the circle. Apart from decorated vessels we obtained from the feature 4/2012 also small collection of fragments of coarse storage vessels made of poor-quality sandy material with small amount of graphite. Considering general character of pottery we can date the settlement to 11th -12th Century. Settlement thus could represent the period of incorporating of Turiec into the Hungarian kingdom. The site could be connected with the settlement of st. Hippolyte mentioned in this area in the beginning of 12th Century.

(Preklad autori)

Dr. Milan Horňák
VIA MAGNA, s.r.o.
Nábřežná 2
03861 Vrútky
hornak.milan@gmail.com

Mgr. Veronika Krištofová
VIA MAGNA, s.r.o.
Nábřežná 2
Vrútky
03861
v.kristofova@gmail.com

JUDr. Mgr. Martin Kvietok
Stredoslovenské múzeum
Námestie SNP 4A
Banská Bystrica
97401
kvietok@ssmuzeum.sk